

Bobek, M. - Molek, P. - Šimíček, V. (eds.)
KOMUNISTICKÉ PRÁVO V ČESKOSLOVENSKU
Kapitoly z dějin bezpráví

Otakar Motejl
SOUDNICTVÍ A JEHO SPRÁVA

Vzor citace:

Motejl, O. Soudnictví a jeho správa. In Bobek, M. - Molek, P. - Šimíček, V. (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita: Brno, 2009, str. 813-821. Přístupné na <http://www.komunistickepravo.cz>

Tato kapitola byla v plném znění zveřejněna ke studijním a výzkumným účelům na internetových stránkách

<http://www.komunistickepravo.cz>

Všechna práva vyhrazena.

Otakar Motejl
Soudnictví a jeho správa

Obsah

1. Období první republiky a protektorátu
2. Druhá polovina čtyřicátých let
3. Léta padesátá
4. Léta šedesátá
5. Pražské jaro a normalizace

SOUDNICTVÍ A JEHO SPRÁVA

OTAKAR MOTEJL

Stav a vývoj soudnictví a jeho organizace v období vymezeném roky 1948 až 1989 je z objektivního hlediska nutno posuzovat pouze jako pohled na jednu z kapitol historicky podmíněného procesu.

1. Období první republiky a protektorátu

Při pohledu zpět, tedy před rok 1948, se naskýtá pohled do soudní soustavy a její organizace především v předválečném Československu, částečně i s přihlédnutím ke změnám poznamenaným německou okupací.

A opět pohled na poměry první republiky, kdy se pozorovatel ocitá před sice zdánlivě konzistentní, ale nicméně bujnou soustavou rakouskou. Abychom se vyvarovali exkurze až do středověkých poměrů, postačí snad letmý pohled na vývoj, odehrávající se v prostoru definovaném prvorepublikovou soustavou. Ta ovšem ve skutečnosti ve svém prvním období provedla pragmaticky zcela mechanickou kontinuitu zmíněné úpravy rakouské a převzala systém, který pouze doplnila nezbytnými atributy suverénního státu, zejména tedy zřízením Nejvyššího soudu, Nejvyššího správního soudu, Ústavního soudu a některých speciálních dočasných institucí soudního typu (pokus o volební soudnictví).

S převzetím organizační struktury převzala první republika v podstatě i systém ustanovování soudců a jejich kvalifikaci. V intencích představ vlastních myšlení 19. století byli soudci vždy považováni za svým způsobem privilegované státní zaměstnance, pro jejichž ustanovování do funkcí byly ministerskými předpisy vyžadovány především požadavky právního vzdělání, bezúhonnost a až do poslední třetiny 19. století i dobrý zdravotní stav (osoby tělesně postižené a ženy byly z výkonu soudcovské funkce vyloučeny). Vypracovaný systém služebního postupu byl vázán především na léta praxe a měl odraz v zařazování do platových tříd, obdobných s platovými třídami ostatních státních zaměstnanců.

V tomto půdorysu byly dokoncepovány zmíněné vrcholné justiční orgány první republiky. Zde je snad možno připomenout vznik československé zvláštnosti spočívající v tom, že sídlem Nejvyššího soudu nebylo a ani dnes není hlavní město státu, ale Brno. Nejvyšší soud československý byl zřízen zákonem v listopadu 1918, kterým byla určena Praha jeho sídlem. Novela tohoto zákona, jedna z prvních novel republikového zákonodárství, na jaře 1919 změnila ustanovení o sídle Nejvyššího soudu tak, že jeho sídlem se stalo Brno. Podle dostupných informací, převážně tradovaných, k této změně došlo proto, že bylo

počítáno samozřejmě s tím, že funkce na novém soudě v tomto státu budou zastávat čeští loajální soudci zaniklého říšského Nejvyššího soudu ve Vídni. Většina z nich však nejevila ochotu se přestěhovat z Vídně nebo z Moravy, kde žili, do Prahy, a proto k zajištění jim vyhovujících pracovních podmínek bylo zvoleno jako kompromisní řešení Brno. Toto řešení bylo považováno za vhodné i proto, že bylo obdobně potřeba pro Nejvyšší soud zajistit soudcovský sbor doplněný o soudce z uherské oblasti pro plnohodnotný výkon a v podmínkách tehdejšího právního dualismu rakousko-uherského, který nově vzniklá republika převzala.

Na zvoleném systému, na organizaci, se žádným výrazným způsobem nepromítla ani základní státoprávní změna, vzniklá mnichovským diktátem, pouze v k Říši připojeném Rakousku byl pro justiční obsluhu nově vzniklé Sudetské župy zřízen mimořádný Vrchní zemský soud v Linci. Okupační režim v letech 1939 až 1945 soudní soustavu podstatně neovlivnil, leč omezil její územní působnost. Dne 15. 3. 1939 vznikl Slovenský nejvyšší soud se sídlem v Bratislavě a v poměrech Protektorátu Čechy a Morava působily souběžně orgány tradiční soudní soustavy a řádné a mimořádné soudy říšskoněmecké, upravující právní záležitosti říšskoněmeckých občanů a vykonávající trestní pravomoci pro porušení říšských zákonů, tedy předpisy, ochraňující vojenské hospodářské zájmy tehdejší Velkoněmecké říše. Z výkonu protektorátního soudnictví byli vyloučeni především pouze ti soudci, kteří neprokázali rasově čistý původ v duchu tzv. Norimberských zákonů, a současně vznikla povinnost vytvořit možnost používání němčiny jako úředního jazyka i před protektorátními soudy. Okupační režim ovšem hrubě zasáhl do soudcovských sborů především tím, že řada soudců byla internována a vězněna v souvislosti se svými občanskými postoji a vlasteneckými aktivitami. Rozhodně v tomto období bylo soudnictví vystaveno tlaku na projevy loajality, posilovanému vždy přítomným strachem z existenčního ohrožení.

2. Druhá polovina čtyřicátých let

Obnovená Československá republika v letech 1945 až 1948 stála na principu právní kontinuity navazující na poměry z doby první republiky. Ve změněných poměrech došlo individuálně k výměnám v obsazení nejvyšších justičních funkcí, např. v osobě předsedy Nejvyššího soudu. Resort ministerstva spravedlnosti byl svěřen bezprostřednímu spolupracovníkovi prezidenta republiky, JUDr. Prokopu Drtinovi. Zásadnější změnu, byť výrazně časově omezenou, přinesl tzv. retribuční dekret o potrestání Němců a zrádců, který dal vzniknout jak mimořádným soudům, národnímu soudu a mimořádným lidovým soudům. Systémovou změnu znamenala tato úprava především potud, že rozšířila, resp. zavedla privilegovanou instituci lidových přísedících, programově charakterizovaných jako účastníci odboje a oběti okupační perzekuce. Profesionální soudcovský element

i u těchto soudů zajišťovali soudci, ustanovení jinak v řádné soudní soustavě. Retribuční justice, která měla především přivodit očistu společenského života, se stala současně i prostorem, ve kterém se jakoby očisťovala i justice sama z pocitu ztráty prestiže vzniklého ve stínu okupace. Byla sice na jedné straně výkonem spravedlnosti, současně však také manifestací národního uvědomění, přerůstající do nových projevů nové loajality.

Rok 1948 měl být skutečně rokem zlomu ve vývoji české, resp. československé státnosti. Bez ohledu na skutečný politický vývoj, do značné míry ovlivněný výrazným vítězstvím levice ve volbách v roce 1946, byl předpoklad, že v tomto roce bude dokončena a přijata nová československá ústava, která by nakonec i v oblasti právní měla výrazně zahájit unifikáční změny připravené a nedokončené v období před 2. světovou válkou. Únorový převrat byl fakticky pouze potvrzením nebo zdramatizováním nástupu komunistické levice, započatého již po podpisu československo-sovětské smlouvy v roce 1943 a naznačeného a posíleného Košickým vládním programem z dubna 1945.

Nová československá ústava z června 1948, definující Československo i jako lidovědemokratickou republiku, předpokládala i vybudování nové soustavy a systému soudní moci. Únor 1948 sám o sobě ještě dočasnou revitalizaci retribuční justice se zachoval jako revoluční element, po přijetí nové ústavy ovšem režim v intencích svých programů k provedení ústavy začal budovat skutečně novou jednotnou soudní soustavu. Svému úsilí dal v tomto směru výraz v prosinci 1948 zákonem o zlidovění soudnictví, který předpokládal jako dominantní prvek účast soudců z lidu na všech stupních soudní soustavy s tím, že v senátech zaručoval při rovném postavení vždy většinovou účast soudců z lidu oproti soudcům z povolání. Soudci z lidu byli v původní koncepci k výkonu své funkce povolávání správními orgány, tedy územními národními výbory, a z výkonu této funkce byli výslovně vyloučeni reprezentanti běžných právnických povolání. Jejich funkční období bylo dvouleté. Soudní soustava byla unifikována jako trojstupňová (okresní, krajský a nejvyšší soud), byl v ní však uvažován i státní soud, zřízený jako zvláštní soud již v roce 1948, k postihnutí věcí politických. Tento zákon ještě, pokud jde o soudce z povolání, žádné změny nebo novou úpravu nepřinášel. Zřejmě vycházel z předpokladu, že vyžadovaného efektu, naznačeného v samotném názvu tohoto zákona, bude dosaženo většinovou účastí soudců z lidu, jejichž prvořadým předpokladem pro výkon funkce byla vedle občanské bezúhonnosti a věku v rozmezí 30–60 let zejména i „státní spolehlivost a oddanost myšlenk lidově demokratického zřízení“.

Víceméně plynulý přechod z jedné totality do druhé nevyvolal potřebu nijakých základních strukturálních změn ve formálních úpravách správy soudnictví. I nadále platila dominantní úloha ministerstva spravedlnosti pouze s tím „drobným rozdílem“, že došlo k výměně v osobě ministra. Po Únorové demisi a na ní bezprostředně navazujícím pokusu o sebevraždu JUDr. Drtiny se stal ministrem spravedlnosti JUDr. Alexej Čepička, mj. manžel dcery prvního děl-

nického prezidenta. Justiční represe byla soustředěna do rukou Státního soudu v Praze, s pobočkami v Brně a v Bratislavě a soudcům normální soudní soustavy byla poskytnuta možnost, aby osvědčili svoji novou loajalitu „uvědoměným“ výkonem služby. Nejosvědčenějším způsobem se ukázal vstup do KSČ.

Revolučnost idejí se v praxi může projevit nejrůznějším způsobem. Jestliže drtinovská justice pro výkon retribučního trestání zavedla zcela specifický systém lidových přísedících, komunistický režim čtyři roky poté opakoval systém lidových přísedících, když ovšem paradoxně trval na tom, aby nejméně třetina těchto *ad hoc* soudců měla dosažené úplné právníké vzdělání. S odstupem času můžeme tento požadavek hodnotit jako pokus vyvolat dojem maximální legitimacy tohoto soudního orgánu, kterou si politická reprezentace skutečně mohla dovolit jako momentální vítěz v boji o moc.

Profesionální soudní živel tvořili téměř bez výjimky absolventi všech tří tehdejších právnických fakult, tedy pražské, brněnské a bratislavské, z období před rokem 1939. Obnovené vysoké školství umožňovalo zkrácené absolutorium všech fakult pro ty studijní ročníky, které byly postiženy uzavřením vysokých škol, šlo tedy vesměs o lidi s klasickým právnickým vzděláním formovaným v poměrech 1. republiky. Přitom zejména u pražské právníké fakulty byl výrazný názorový konzervatismus a politický radikalismus. Brněnská právníká fakulta byla v roce 1948 z evidentně politických důvodů zrušena. Autonomie soudcovského uvažování byla narušena již částečně potřebou se přizpůsobit protektorátnímu režimu, soudcovské sebevědomí bylo rovněž dotčeno některými excesními tendencemi, které se projevíly v retribučním soudnictví. Požadavek vytvoření soudního systému, jehož prvořadým úkolem měla být „ochrana společenského řádu, státního zřízení republiky, výstavby socialismu a ochrana socialistického vlastnictví“, sama účast soudců z lidu zajistit nemohla. To se konečně projevilo již při budování Státního soudu, který vlastně odčerpal spolu se Státní prokuraturou pro účely politické justice většinu komunistické myšlenky oddaných právníků-soudců.

Režimu tehdejšího politického zřízení proto nezbylo nic jiného než prolomit do té doby tradiční tabu spojované se soudcovskou kvalifikací a spočívající v do té doby neoddiskutovatelném požadavku úplného právníké vzdělání, včetně absolvování přípravné služby, a složení soudcovské zkoušky. V situaci, kdy se nejevila být věci prospěšná praxe zkrácením čekatelské praxe u poválečných absolventů, bylo v roce 1949 přijato zásadní opatření, spočívající ve zřízení právníké školy pracujících. Šlo o instituci spravovanou ministerstvem spravedlnosti, která v internátním soustředění umožnila v krátkých kurzech převážně mladším „dělníkům a rolníkům“ bez ohledu na dosažené vzdělání nastoupit do funkce soudců z povolání, případně na funkce prokurátorů. Z pochopitelných důvodů byli absolventi těchto kurzů pověřováni především k výkonu trestní jurisdikce, spočívající v aplikaci nových právních kodifikací z roku 1950. Autorům této myšlenky, která i když se politicky zdánlivě osvědčila, ale poměrně

rychle ztrácela autoritu především pro projevy nedostatečné elementární gramotnosti těchto soudců, je nutno přiznat určité realistické vnímání situace, kdy souběžně s tím byly organizovány obdobné krátkodobé internátní kurzy, jejichž cílem bylo odstranit pouze nedostatek středoškolského vzdělání a absolventy těchto „dělnických“ kurzů potom zařadit jako privilegované posluchače existujících právnických fakult. Za této situace bylo samozřejmě potřebné požadavek právníké vzdělání, zejména pro zmíněnou první skupinu, zrušit a nahradit ho požadavkem „potřebných odborných znalostí“.

3. Léta padesátá

Prvá polovina padesátých let minulého století znamenala opravdu cosi jako absolutní krizi československého soudnictví. Na pozadí zjednodušené legislativy, tzv. Čepičkovy dvouletky, která přinesla nové a poprvé v dějinách celostátně působící hmotné i procesní právo, působila nesourodá směs soudcovských osobností, počínaje skutečně téměř negramotnými představiteli na straně jedné a na druhé straně reprezentovaná politickými fanatiky, z nichž někteří skutečně reprezentovali jakýsi intelektuální výkvět. Zásadní obrat nastal bezprostředně po roce 1953, kdy v procesu blížícího se XIX. sjezdu KSSS byly vzaty poprvé v pochybnost výsledky některých politických procesů, zejména těch, které postihovaly „nepřítele ve straně“. Pro tehdy zahájené a později opakovaně otvírané revizní etapy bylo až do roku 1968 příznačné, že odpovědnost za tzv. justiční deformace vlastní justice úspěšně přenášela na nezákonnou svévoli policejních struktur, zejména tzv. vyšetřovatelů, v některých spíše ojedinělých případech na strukturu prokuratury a sama si zachovávala jakýsi štít nevědomé a pomýlené čistoty. Přitom souběžně do justice každým rokem přicházeli, byť v omezeném počtu, absolventi právnických fakult, tehdy již většinou s obecně předpokládaným středoškolským a vysokoškolským vzděláním. Z politických důvodů ovšem zůstala prakticky téměř všechna funkční místa předsedů a místopředsedů, zejména těch, kterým byl svěřován trestní úsek, do plné dispozice absolventům dělnických kurzů.

Pro léta 1949 až 1955 jsou v činnosti justice příznačné změny týkající se i správy soudu. Prvorepubliková tradice vycházela z předpokladu, že ministerstvo spravedlnosti je vrcholným orgánem správy soudů, částečně správu soudů přenášela i na předsedy krajských soudů. Nástup dělnických kádrů zřejmě vylučoval požadovat od nich kromě politických rozhodnutí výkony v oblasti správy soudu, a proto v roce 1952 byly zřízeny a správou soudu pověřeny Správy ministerstva spravedlnosti při krajských národních výborech (krajské soudní správy), jejichž vedoucí přímo podléhal ministerstvu spravedlnosti. Toto uspořádání se ukázalo být zdrojem nových nepředpokládaných potíží. Předsedové krajských soudů snažili s nelibostí existenci vedoucích krajských soudních správ a funkč-

nost soudních správ byla vzápětí oslabena tím, že do jejich služeb byli převáděni ti dělničtí soudci, kteří v praxi osvědčili nedostatek schopnosti komunikovat v jednacích síních s účastníky řízení.

Pro další vývoj organizace a struktury soudnictví je příznačné, že z těchto pragmatických důvodů byly krajské správy v roce 1957 zrušeny a správa soudů byla svěřena, resp. přenesena na předsedy krajských soudů. Na tuto změnu kompetence předsedů krajských soudů reagovala legislativa pouze potud, že v oblasti civilního procesu odňala předsedům soudů právo rozhodovat o námitkách podjatosti a tuto pravomoc přenesla se všemi důsledky na senát nadřízeného soudu. Vycházelo se totiž z toho, že sloučením soudcovské funkce a správní funkce předsedy soudu byla oslabena soudcovská autorita těchto funkcionářů. Vzhledem k tomu, že nová úprava rozhodování o námitce podjatosti znamenala procesní průtah, je příznačné pro pragmatickou nedůslednost režimu, že obdobně se tato změna nepromítla do oblasti trestního procesu a právo rozhodovat o podjatosti v trestních věcech zůstalo předsedům soudů zachováno až do novely trestního řádu v roce 1992.

Zcela originální ovšem byl vývoj myšlenky lidového soudnictví jako takového. Již naznačený obrat z roku 1949, zaručující převahu laického prvku v rozhodování a s tím spojené popření požadavku odborného vzdělání, byl v dalším vývoji zajímavě rozvíjen. Tak, jak se dařilo postupně doplňovat justici absolventy původně pouze čtyřletého studia na právnických fakultách, byl postupně formulován kvalifikační požadavek pro nové soudce v dosažení právnického vzdělání. Souběžně s tím, v roce 1957, byl jednoznačně prosazen systém všeobecné volby soudců. V původní koncepci byli noví soudci, a to jak soudci z povolání, tak soudci z lidu, voleni přímou volbou na funkční období tří let. Návrhy na jejich kandidatury činily územní správní orgány, tj. příslušné národní výbory. Zákon také předpokládal, že obdobnou procedurou je dána možnost soudce z funkce odvolat. Režimu přímé volby samozřejmě nebyli podrobeni stávající soudci, kteří byli ustanoveni podle dřívějších předpisů a jejichž funkční období nebylo časově omezeno.

4. Léta šedesátá

Myšlenka zlidovělého soudnictví byla nadále posilována a rozvíjena zejména po přijetí nové ústavy v roce 1960. Ústava sama rozšířila soustavu soudů o nový typ, reprezentovaný Místními lidovými soudy, jejichž úkolem bylo v laických tříčlenných senátech, zřizovaných jednak v obcích, jednak na pracovištích, řešit trestní postihy méně závažných trestných činů a tzv. přečinů a současně řešit i některé občanskoprávní a pracovněprávní záležitosti. Proti jejich rozhodnutí nastupoval příslušný prvostupňový soud jako soud odvolací. Tento systém, který se nepodařilo dostatečně ani vybudovat, se v následujících letech neosvědčil

a jejich zrušení ústavním zákonem v roce 1968 bylo právně historickým paradoxem.

Rovněž v roce 1960 bylo funkční období volených soudců prodlouženo na čtyři roky. I když stále princip přímé volby soudců okresních soudů byl zachován, došlo ke změně úpravy voleb soudců krajských soudů a Nejvyššího soudu. Soudci krajského soudu byli voleni krajskými národními výbory, z těch potom tentýž orgán zvolil i předsedu a jeho náměstka. Obdobně soudci Nejvyššího soudu byli voleni Národním shromážděním a z takto zvolených soudců potom opět Národní shromáždění volilo předsedu Nejvyššího soudu a jeho náměstky.

Návrhy kandidátů byly převedeny z kompetence správních orgánů – národních výborů, na orgány Národní fronty, jako typicky politickou reprezentaci, vedenou komunistickou stranou. Myšlenka volitelnosti byla obohacena i na projekt, podle kterého byli voleni i předsedové a náměstci předsedů okresních soudů, ovšem s tím, že do těchto funkcí volbu prováděly národní výbory a návrhy kandidátů (zpravidla v praxi jednoho) přednášel ministr spravedlnosti. I po roce 1962 platila zásada, že kdo volí, rovněž odvolává, a přicházelo proto v úvahu odvolání z funkce soudce opět rozhodnutím voličů.

Pokud projekt zlidovělého soudnictví byl vedle skutečné a masivní účasti laického prvku opřen současně o všeobecnou volitelnost soudců, je třeba tomu druhému znaku přiznat, že volby soudců měly všechny specifické znaky volebních aktů lidově demokratického státu. Jejich společným jmenovatelem bylo především, že byly založeny na jednotných kandidátkách a odehrávaly se jako tragikomická manifestace s vynucovanou povinnou účastí a s předpokládaným výsledkem volební účasti přes 98 % a s kladnými hlasy pro navržené kandidáty přes 99 %. I v přípravném období nebyli kandidáti nijakým způsobem prezentováni, jedinou formou předvolební agitace byl tlak na účast ve volbách a nepřítisť časté případy volební neúčasti, stejně jako odevzdání neplatného lístku, byly skutečně projevem určité občanské odvahy s případnými neblahými důsledky pro celou rodinu.

Rok 1960 byl jako rok 15. výročí osvobození předem prohlášen za rok vítězný a šťastný. Nově přijatá ústava konstatovala vítězství socialismu, Československo se změnilo v Československou socialistickou republiku, komunistické straně byla ústavně zaručena vedoucí úloha, beztrždní společnost stála před dílčím problémem vymýcení několika málo přežitků buržoasního myšlení a nastalo klasiky marxismu předvídané období odumírání státu. Justice v tento historický okamžik demonstrovala vyklizováním svých materiálních pozic; tak např. jedna třetina budovy ministerstva spravedlnosti byla přeměněna v gymnázium, další soudní budovy byly uvolňovány ve prospěch školských nebo zdravotnických zařízení; skutečně idea vítězila nad zdravým rozumem. Zajímavým symptomem bylo rozhodnutí, že resort justice byl svěřován ministřem, představitelům tehdejší Československé strany socialistické, tedy jako by KSČ opustila prostředek svého vlivu na justici. Pravda ovšem byla taková, že v této situaci byl skutečně ministr spravedlnosti jediným zaměstnancem ministerstva, který nebyl členem

KSČ. Komunistická strana si tento luxus mohla dovolit, neboť její vliv v justici dostatečně reprezentovaly stranické organizace na jednotlivých soudech, ovládané a metodicky řízené územními stranickými orgány. Jinak nesourodá směs soudců, z nichž někteří přežívali službu již třetímu režimu, absolventů nejrůznějších dělnických přípravek a absolventů přiměřeně zglajchšaltovaných fakult byla většinou buď z přesvědčení, nebo z donucení stranicky organizována. Tzv. nestraníků bylo velmi málo, ovšem byli mezi nimi právě skuteční odborníci, kterým bylo tolerováno jejich nestranictví pouze proto, že z hlediska výkonnosti soudů byla většina z nich nepostradatelná.

5. Pražské jaro a normalizace

Období tzv. Pražského jara se stalo skutečně otřesem společenského života jako celku, ale zejména i výrazně poznamenalo situaci a další vývoj v soudnictví. Nikoliv náhodou již v lednu 1968 spáchal sebevraždu náměstek generálního prokurátora. Ten výstřel z pistole nastartoval řetěz personálních změn, kdy bez ohledu na volby či nevolby docházelo k náhlým odchodům justičních funkcionářů, k masovým rezignacím, neobyčejně rychle byl zpracován a přijat zákon o soudních rehabilitacích. K jeho realizaci se do justice vraceli někteří soudci, kteří z politických důvodů v minulosti byli nuceni odejít nebo odešli znechuceni ze svých funkcí, a především chování stávajících soudců se podstatně změnilo. Zahájení rehabilitačních procesů především narušilo do té doby úspěšně aplikovanou masku, pod kterou se soudci z předcházející éry skrývali. Poprvé po dvaceti letech se totiž otevřel problém soudcovy odpovědnosti za jeho výroky. Sovětská okupace sice signalizovala, že krátké období socialismu s lidskou tvář končí, přesto však prvních osm měsíců toho roku znamenalo zásadní obrat.

Mimo jiné ani cizí intervence nemohla zabránit ústavním změnám, které měly uspokojivě vyřešit latentní problém česko-slovenského soužití a v rámci kterých vznikly dvě autonomní soudní soustavy, spravované národními ministerstvy a velice chatrně spojované pouze dvěma federálními orgány, tedy federálním Nejvyšším soudem a federální Generální prokuraturou. Autoritu federální justice fakticky pouze zajišťovala soustava vojenských soudů, kterým byl rovněž přiznán charakter soudů federálních. Realizace této změny byla provedena novým federálním zákonem, který zcela jednoznačně vyslovil pro budoucnost požadavek úplného právního vzdělání a složení justiční zkoušky jako předpoklad výkonu funkce soudce z povolání, který sice zachoval systém volby soudců, svěřil však tuto volbu pro republikové soudní soustavy příslušným Národním radám, pro federální soustavu Federálnímu shromáždění a soudcovský mandát upravil na dobu deseti let. Laický prvek však zůstal i v této soustavě aktivní, i když účast soudců z lidu zůstala zachována pouze v prvostupňových senátech. V odvolacích a přezkumních řízeních byl laický prvek již vyloučen.

Soudcovský sbor však v průběhu normalizace doznal zásadních změn. Od podzimu 1969 se probíhajícími stranickými prověrkami podrobila prakticky většina soudců z povolání. Sítím těchto prověrek řada z nich neprošla. Aby bylo možno je z výkonu soudnictví vyloučit, bez ohledu na jejich řádně nabytý mandát, byla vykonstruována exkluzivní právní konstrukce, která vycházela z předpokladu, že ten, kdo byl vyloučen ze strany, zejména ale i ten, kdo byl vyškrtnut, se dopustil zrahy věci dělnické třídy a tím vlastně porušil tehdejší soudcovský slib, kterým se každý soudce zavázal být věren věci socialismu. Byly proto splněny všechny zákonem předpokládané důvody pro to, aby byl ze soudcovské funkce odvolán. Povinnost výstavby nových Nejvyšších soudů republikových a federálního potom dovolila zrušit dosavadní unitární Nejvyšší soud a tím odbřemenit justici i od těch elementů, které mj. i k zajištění rehabilitací podle zákona jeho soudcovský sbor v roce 1968 doplnily. Prověrky v letech 1969 až 1971, ve kterých propadli dokonce i někteří z původní kádrové elity, způsobily přechodný nedostatek soudců z povolání, a bylo proto uvažováno o obnovení tradice zkrácených přípravných kurzů pro přípravu a získání nových soudců.

Celkový proces normalizace, zahájený po roce 1970, v soudní praxi znamenal oživení agendy s výrazně politickým zabarvením. Týkalo se to nejen trestněprávní agendy, ale zejména agendy pracovníprávní a obnovené principy třídní aplikace třídního práva byly po patnácti letech opět akcentovány. Všeobecné poučení z pomíjivosti politických pravd znamenalo v praxi vnitřní diferenciaci soudcovského sboru, když na jedné straně stála aktivní menšina funkcionářů, kteří spojili svůj osud a profesní kariéru s režimem a kteří byli nuceni stále výrazněji zajišťovat skutečný výkon justice v politických věcech, a na druhé straně většina, reprezentovaná převážně mladšími ročníky, kteří sice předstírali režimní lojalitu, avšak nepožívali důvěru, která by dovolovala je pověřovat politicky exponovanými nebo jinak sledovanými případy.

Systém jako takový se snažil udržet si kontrolu nad výkonem justice některými procesními instituty, zejména výkladovými stanovisky Nejvyšších soudů. Krize vynucených politických hodnot se obdobně projevila i v chování lidových přísedících. Jejich sbor, stále ještě výrazně působící v prvoinstanční justici, nebyl tak výrazně prověřen, ale jejich politická skepse začala často více než kdykoliv předtím chování soudců z povolání ovlivňovat. Jestliže v druhé polovině 80. let a především v průběhu roku 1988 a začátkem roku 1989 politický rozklad trestní justice téměř vrcholil, paradoxně konzervativní živly výrazněji působily v řadě případů v občansko-právních agendách. V tomto směru situaci ovlivnila skutečnost, že na občanskoprávní agendy po roce 1968 přešli opět někteří ortodoxní soudci, kteří se jako trestní soudci kompromitovali v politických procesech v předcházejícím období a převedením do občanskoprávní agendy jaksi zmizeli z očí poučené veřejnosti. Pro normalizační období je ovšem příznačné, že KSČ opět převzala do svých rukou vedení rezortu ministerstva spravedlnosti.